

Mimarlık Pratiđi İçin Tavsiye Edilen Uluslararası Profesyonellik Standartları Konusunda UIA Mutabakat Metni'nin Politikalarına İlişkin Öneri Kılavuzları

FİKRİ MÜLKİYET VE TELİF HAKKI

(Berlin'de 27-29 Temmuz 2002 tarihinde yapılan UIA 22. Genel Kurulunda kabul edilmiştir.)

Mutabakat Metni Politikasından

UIA üyesi bir ülkenin ulusal yasaları, mimarın, sorumluluk ve yetkileri zedelenmeden mesleğini uygulamasını sağlamalı ve eserleri üzerinde sahip olduğu fikri mülkiyet ve telif haklarını korumalıdır.

UIA, mimarların, eserleri üzerindeki fikri mülkiyet ve telif haklarının, mümkün olabildiğince etkin ve düzenli bir şekilde geliştirilmesini ve korunmasını arzu etmektedir. UIA, sanatsal eserlerin yaratılmasında ve kullanılmasında, enformasyon ve iletişim tekniklerinde belirli bir noktaya doğru giderek daha yaklaşan gelişmelerin neden olduğu derin etkilenmeleri kabul eder. Bunun ötesinde UIA, sanatsal yaratıcılığın teşviki açısından telif haklarının korunmasının belirgin önemini vurgularken, müelliflerin hakları ile daha geniş anlamda kamu yararı arasında bir denge kurulması ihtiyacını da kabul eder.

Bu kılavuzda sözü edilen eserler, Birliđin bütün üye ülkelerinde, yasal korunmadan yararlanmalıdır. Bu korunma müellifin ve yasal varisleri yararına işlemelidir.

Önsöz

Mimarlık hizmetlerini karakterize eden mimarın düşünsel kapasitesidir. Nitelikli mimarlar, bilgi ve becerilerini, müşterilerinin gereksinimlerini göz önüne alacak şekilde uygulayarak, yaratıcı yapı çözümleri oluşturabilme yeteneğine sahiptirler. Mimarların düşünsel etkinlikleri sonucu yaratılan fikir ve kavramlar, onlara bir mimar olarak mesleklerini uygulama olanağı sağlayan ürünlerdir. Bu yaratıcı düşünsel çabanın önemliliği, güçlü bir korumaya sahip olmasını gerektirir. Fikri mülkiyet haklarının korunması, mimarların ve diğer özgün eser yaratıcılarının düşünsel çabalarının başkaları tarafından sömürülememesini güvence altına alır. Bu koruma, mimarlıkta, işverenlerin ve toplumun yararına yaratıcı ve yenilikçi gelişmelerin teşvik edilmesini sağlar. Bu gerçek, küreselleşen bir dünyada, insanların kimliklerini yapıllı çevreleriyle tanımlayabilmeleri konusunda giderek daha da önem kazanan mimarlıkta, kültürel gelişim için teme bir gerekliliktir.

Fikri mülkiyet; sanayi, bilim, edebiyat ve sanat alanlarında bir düşünsel etkinlik sonucu oluşan telif hakları, patent hakları ve benzeri bir hak anlamını taşır. Somut şeyler üzerindeki mülkiyetin tersine, fikri mülkiyet düşünsel çabayı içerir. fikri mülkiyet, somut anlamını, patent yasası, telif hakkı yasası yada ticari marka yasası gibi yasalarda bulan bir genel terimdir.

Telif hakkı, saf teknik bir nesnenin yada sürecin geliştirilmesiyle ilgili ve sadece patent yasası altında korunabilen bir fikri çabanın tersine, özellikle sanatsal yaratmayı ilgilendiren bir fikri çabayı kapsar. Telif hakkı, müelliflerin, yarattıklarına ilişkin çıkarlarını korur ve onlara bu yarattıkları üzerinde öncelikli kullanma hakkını verir.

Mimarlar, yabancı ülkelerde hizmetlerini başarıyla yerine getirebilmek için, yaratıcı nitelik taşıyan çalışmalarındaki fikri mülkiyetlerinin korunması güvencesine sahip olmalıdırlar. Bu bakımdan, mimarların işverenlerine hizmeti, emniyetli bir ortamda en iyi bir şekilde verebilmeleri için gerekli güvenceyi sağlamak üzere, fikri mülkiyetin bütün ülkelerde korunmuş olması önemlidir. Bu açıdan, Mesleğin Bir Yabancı Ülkede Uygulanması UIA Kılavuzu, sınır ötesi hizmetlerin, mimarların fikri mülkiyetlerini koruyarak ilerletilebilmesinde, önemli bir rol oynamaktadır.

Kılavuz

Aşağıdaki kılavuzda, mimarlık alanındaki fikri haklarla ilgili temel kavramlar, görüşler ve genel olasılıklar tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu arada, telif hakkı ile ilişkili olarak “müellif” ve “eser” tanımları; “manevi haklar”, “koruma”, “sahiplik” ve “yaptırım” gibi konularla da ele alınmaktadır.

1. Müellif

1.1 İlk Sahiplik

Bir eserin müellifi, o eseri yaratmış olan kişidir ve doğal olarak bu kişi eserin telif hakkının sahibidir. Müellif her zaman bir gerçek kişidir. Ancak çalışma danışmanlık anlaşmaları kapsamı altında yapılmış ise (bak 1.2) yada, ilgili ülkenin telif hakları yasasına uygun olması kaydıyla müellifler, haklarını devretmeyi kabul etmişlerse tüzel kişiler, işletmeler veya kamu kuruluşları da eserin telif hakkına sahip olabilirler.

1.2 Ücretli çalışma veya danışmanlık anlaşmaları kapsamında yaratılan eserler

Eserin müellifliğinin ücretli çalışma anlaşması altındaki bir mimar tarafından yapılması durumunda, telif hakkının sahibinin işveren olacağı düşünülebilir, ancak bu durum ücretli çalışma anlaşmasına konulacak açık hükümlerle değiştirilebilir. Eserin müellifliğinin danışman olarak tutulan bir mimar tarafından yapılması durumunda, telif hakkının bu mimara ait olduğu düşünülebilir. Ancak, eğer yasalar izin veriyorsa, anlaşma ile ve müellifin rızası alınarak telif hakkı devredilebilir. Telif hakkı ticarete konu olabilen bir mülkiyet olduğu için, eserlerinin telif hakkı sahipliğini devreden mimarlara, mimarlık hizmetleri karşılığında almış oldukları ücretler dışında ayrıca bir ödeme daha yapılması uygundur.

1.3 Ortak eserler

Ortak çalışma için yapılan her ayrı katkının telif hakkı, ortak çalışmanın bütününün telif hakkından ayrıdır ve öncelikli olarak söz konusu katkının müellifinin yetkisinde bulunur. Telif hakkının yada ilgili başka bir hakkın devrine ilişkin bir açıklık bulunmadığı durumlarda; çoğaltma, yayma, ortak eserin olası revizyonu veya aynı çalışmanın olası devamı gibi konularda, ortak eserdeki herhangi bir telif hakkı sahibinin yalnızca, katkı yapmış olduğu belirli bölümle ilgili olarak hak sahibi olduğu varsayılır.

Bir eserin ortak katkı ile yaratılmasında telif hakkı, bu ortak çalışmaya katılan bütün müelliflerin üzerindedir. Bütün müellifler ortak esere ilişkin eşit haklara sahiptirler. Eserin bütününüyle ilgili olarak, bu haklar, yalnızca ortak olarak kullanılabilir

2. Korunan Eserler

Telif hakkı, somut bir anlatım şeklinde sabitlenmiş olan “müellifliğin özgün çalışmasını” korur. Eser bir aygıt veya makine yardımı ile iletilebilir olduğu sürece, bu sabitlenmenin doğrudan algılanabilmesi şart değildir. Telif hakkının elde edilmiş olması için, herhangi bir şekilde yayınlanmış, tescil edilmiş olması veya başkaca bir eylem koşulu aranmaz. Telif hakkı, eserin yaratılmış olduğu ilk anda kendiliğinden doğmuş olur.

2.1 Mimari eserler

Bu kılavuzun konusu olan “korunan eser”ler, kişisel ve özgün bir fikri yaratıcılığı yansıtan, somut bir anlatım ortamında sabitlenmiş, özgün mimari müelliflik çalışmalarıdır. Yenilik, ustalık veya estetik hüner, bir eserin korunabilmesi için gerekli değerlendirme kriterleri değildir. Özgünlük için gerekli tek standart koşul, eserin varlığını müellifin çabaları ile kazanmış olması ve daha önceden varolan bir çalışmanın yalnızca bir kopyasından ibaret olmamasıdır. Telif hakkı koruması; düşünceleri, usulleri, operasyonel yöntemleri yada matematik kavramları değil (çünkü bu tarz çalışmalar kendilerini ilgilendiren, örneğin patent hakları gibi başka koruma hakları altında korunabileceklerdir), sadece belgelenmiş veya inşa edilmiş eserleri kapsamalıdır. Her tür mimarlık eseri, telif hakları koruması kapsamı içinde olabilir.

2.2 Belirli mimarlık çalışmalarının korunması

2.2.1 Mimari tasarımların dokümantasyonu

Mimari tasarımların ve binaların, elektronik veya basılı kopya şeklinde dokümantasyonu, telif hakkı altında korunabilir. Nesnenin planları, çizimleri, taslakları vb. dışında ayrıca, telif hakkı ile korunan bir eser olarak, eğer üç boyutta gerçekleştirilmiş ise, nesnenin doğrudan kendisi de korunur. Bu imar planı ve kentsel tasarım çalışmaları için de geçerlidir.

2.2.2 Uzman görüşleri, şartnameler ve diğer dokümanlar

Uzman görüşlerinin, şartnamelerin ve benzeri diğer dokümanların belirli şekillerde sunumları, eğer bir kişisel yaratıcılığı temsil ediyorsa, telif hakkı altında korunabilir. Koruma, dokümanın içeriğini değil, telif hakkını patent hakkı gibi teknik koruma haklarından ayırabilmek amacıyla, yalnızca sunum şeklini kapsar.

2.2.3 Yapılar

Bir yapı, tasarımında özgün kişisel yaratıcılığın gereklerinin (Bakınız yukarıda 2.1) yerine getirildiği varsayılarak, telif hakkı altında korunabilir. Benzer şekilde, yapının bölümleri veya yapılardan oluşan kombinasyonlar, önceden bilinen elemanlardan yeniden bir bütün olarak oluşturulmuş yaratıcı kombinasyonlar da korunabilir. Eğer eser gerekli yaratıcı niteliklere sahipse; stil, zevk, estetik değer veya moda, sorun olacak bir önem taşımazlar. Herhangi bir yapı veya mimari eser, telif hakkı altında korunabilir.

3. Müellifin çıkarlarının korunması

Mimar, telif hakkı yasası altında korunduğu sürece, telif hakkı sahibi olarak, eserlerinin çoğaltılmasına yetki verme haklarına yalnızca kendisi sahiptir. Başkaları tarafından yetkisiz bir şekilde çoğaltılma yapılması, müellife yasal girişim başlatma hakkını verebilir. Diğer taraftan, mimarlık alanında kapı, pencere, çatı ve duvarlar gibi birçok elemanın artık herkes tarafından bilindiği, dolayısıyla mimari yaratıcılığın sınırlandığı da göz önünde tutulmalıdır. Telif hakkı ihlali tartışması bu nedenle, sadece benzeri olmayan bir yapı kavramının, gelişkin bir teknik detayın veya olağandışı bir yapı görünümünün kopya edildiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Yeni mimari eserlerin tasarımında, varolan eserlerden sınırlı bir etkilenme, telif hakkı ihlali oluşturmaz.

Manevi Haklar

“Manevi haklar” denilen haklar, korunan eserlerde “müellifle eserin ilişkilendirilmesi” hakkı” ve “bütünlük” hakkını içerir. Bu haklar müellifliğin tanınmasını ve eserin hak ihlallerine karşı korunmasını sağlar.

3.1 Mimari eseri yayınlama hakkı

Mimari eserlerin yayınlanması hakkı, kişisel haklar ile ilgili yasalara bağlı olarak, öncelikli

olarak sadece mimari eserlerin müellifleri tarafından kullanılmalıdır. Bu hakkın mimarlar için sınırlı bir geçerliliği vardır, çünkü işveren için tasarımı yapılmış bir binanın yayınlanmasında genellikle mimarlar söz sahibi değillerdir. Ancak mimar, eserin planlarının ve resimlerinin yayınlanıp yayınlanmayacağı, yayınlanacaksa nasıl ve ne zaman yayınlanacağı konusunda yetki sahibi olmalıdır. Bunlara ek olarak, mimari proje yarışmalarına katılan tasarımlar, eğer yarışma koşullarında öngörülmüşse, veya müellifinin kesin onayıyla yayınlanabilmelidir.

Öğrencilerin eğitim çalışmaları sırasında üretilen çalışmalar, yalnızca eğitsel değerlendirme ve eleştiri amaçlarının gerektirdiği şekilde yayınlanmalı ve sergilenmelidir. Öğrenci çalışmaları, öğrencinin rızası olmaksızın, başka amaçlarla yayınlanmamalıdır.

Telif hakkı olan eserin; haber, eleştiri, yorum, röportaj, eğitim, burs veya araştırma gibi amaçlarla kullanımı, telif hakkı ihlali olarak görülmemelidir. Bu ve benzeri amaçlarla kullanım, bazen “iyi niyetli kullanım” olarak nitelenir ve telif hakkı korumasının dışında tutulur. Müellifin telif hakkı sahibi olduğu eserlerinin pazarını daraltma etkisi olduğu için, bu gibi iyi niyetli kullanımların makul sınırları vardır.

3.2 Müellifliğin tanınması

Müelliflerin eserlerinin üzerinde adlarını belirtme ve yayımlandığı zaman eserlerinin kendileri ile ilişkilendirilmesi hakları olmalıdır. Bu tanınma, çizimler, planlar ve diğer dokümanlar için özellikle önemlidir, ancak inşa edilmiş yapılar için de geçerlidir. Her ne kadar telif hakkının korunması için gerekli koşul olmasa da, telif hakkını belirten bir kayıt, açıklık kazandırmak üzere, özellikle çizimler ve diğer mimari dokümanlar üzerinde yer almalıdır. Bu uygulama ile müellif, masum ihlal savunması yapılarak haklarına verilebilecek gerçek veya hukuki zararları engelleyebilir. Böyle bir telif hakkı kaydı: “Telif Hakkı (c) ... Mimarlar Şti. 1999” şeklinde olabilir.

3.3 Mimari eserlerde hak ihlalleri

Müellif, ekonomik haklarının yanı sıra, bu haklar başka birisine devredilmiş olsa bile, eseri üzerindeki müellifliğini korumalı ve söz konusu eseriyle ilgili olarak, onuruna ve ününe zarar verebilecek intihal, bozma, çarpıtma veya başka tür bir değiştirme gibi eserin itibarını azaltıcı girişimlere karşı çıkma hakkına sahip olmalıdır. Yaratılmış eser üzerinde, bazen “Bütünlüğü Koruma Manevi Hakkı” olarak da tanımlanan bu hak, müellifin ölümünden sonra da, en azından ekonomik hakların geçerlik süresinin sona ermesine kadar, sürdürülmeli ve korumanın talep edildiği ülkenin yasalarına göre yetkili olan kişiler veya kurumlar tarafından uygulanabilmelidir.

3.4 Tadilatlar – Yapıda değişiklik gerektiği zaman tarafların çıkarlarının dengelenmesi

Bir yapının uzun yaşam süresi, yeni uyarlamaları, genişletmeleri veya başka değişiklikleri gerekli kılabilir. İşveren, bu yapıya bir zamanlar yatırım yapmıştır ve ekonomik gereksinimlerine göre üzerinde değişiklik yapma olanağına sahip olmalıdır. Değişen gereksinim veya amaçlar doğrultusunda, işveren veya kullanıcı, yapıda, çoğu zaman mimari konseptte de değişikliği de içeren, uyarlamalar yapma hakkına sahip olmalıdır. Yasal mevzuatta yapılan değişiklikler de yapılarda tadilat yapma gereği doğurabilmektedir. Diğer taraftan mimarların ünü, geniş ölçüde, inşa edilmiş bulunan eserlerine dayanır. Bu nedenle, yapılarda yapılan değişiklikler, kamuoyu tarafından yapının müellifi olarak bilinen mimarın ününü zedeleme olasılığı taşımaktadır. Yapılan tadilatlarda, yapının tutarlılığı konusunda mimarlarının kişisel çıkarlarının güvence altında tutulduğundan ve mimarların mesleki yeteneklerinin kamuoyu önünde zedelenmediğinden veya değer yitimine yol açılmadığından emin olunmalıdır. Mimar, kamuoyunun gözü önünde bulunan eserin iradesi dışında tadil edilmesinden sonra, hala o eserin mimarı olarak bilinmesi tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu

durumda kamuoyunun gözünde, itibarını zedeleyebilecek söz konusu yeni mimari tasarımı yapan bir müellif olarak görülecektir. Bu nedenle iki çıkar arasında bir denge kurmak zorunludur: işverenin tadilat yapmaktan doğan çıkarı ve müellifin tutarlılığını sağlamaktan doğan çıkarı. Bu dengeyi ararken, yapıyı değişmiş bulunan talepler uyarınca geliştirme olanakları konusunda, yapının asıl mimarının, başka herhangi bir kimseden daha fazla duyarlı olacağı hesaba katılmalıdır. Yarattığı eserin tasarımı, konstrüksiyonu ve çevresi konusundaki ayrıntılı bilgisi nedeniyle, gereken çözümleri, yapının özgün tasarımına ve estetik niteliklerine saygılı bir şekilde en iyi bulabilecek durumda olan kişi, sadece bu mimardır. Sonuç olarak, bir yapının müellifinin, yapıda tadilat yapılmadan önce kendisine danışılması konusunda yasal haklara sahip olması tavsiye edilir. Böyle bir hak, kullanıcıların gereksinimlerini karşılayacak tadilatları başlatmasını yasaklamamalıdır. Ancak iyi niyetle yürütülen bir danışma, işverene ilk tasarımın bütünlüğünü korumak için veya, eğer gerekliyse mimar için, yapılan tadilatlarla bir ilgisinin olmadığını kamuoyuna açıklamak için bir fırsat yaratmış olur.

3.5 Yıkım

Eserin tadil edilmesine itiraz hakkı, yıkılmasına itiraz hakkını da içermelidir. Tadilat durumundan farklı olarak eserin yıkımı, mimarın değiştirilmiş eserin müellifi olarak bilinmesi tehlikesini içermemektedir. Ancak eserin yıkımı, mimari eserdeki manevi bütünlük hakkını ihlal etmiş olur. Müellifin, mesleki ününü oluşturan ve bunu devam ettiren eserinin varlığını sürdürmesinde çıkarı vardır. Bu durumda işverenin yapıyı yıkmaya hakkı mimarın manevi hakkı ile çelişir. O halde yapının yıkılması ile ilgili hakkın, müellifin eserinde süreklilik talep etme hakkı ile dengelenmesi zorunludur.

4. Koruma Süresi

Telif hakkının korunma süresi, müellifin ölümünden sonra elli yıl daha sürmelidir.

5. Telif Hakkının Yaptırımı

UIA bu kılavuz kapsamındaki fikri mülkiyet haklarının herhangi bir şekilde ihlaline karşı etkili eylemlere izin veren yasalar ve yaptırım yöntemlerinin yürürlükte olmasını tavsiye eder. Bu yöntemler yasalara uygun ticari faaliyetlerin önünde engeller oluşmasına yol açmayacak, ancak bunların kötüye kullanılmasını karşı da güvence sağlayacak şekilde uygulanmalıdır. Fikri mülkiyet haklarının yaptırımları ile ilgili yöntemler, eşitlikçi ve adil olmalıdır. Gereksiz şekilde karmaşık veya maliyetli olmamalı, veya mantıksız zaman sınırlamaları gerektirmemeli veya mazur görülmeyecek gecikmelere neden olmamalıdır.

6. Mimari planların sahipliği

Mimari planların sahipliğinin yasal sınıflandırması, Anglosakson hukukunun geçerli olduğu ülkeler ile Napolyon Yasalarını temel alan ülkeler arasında farklılıklar gösterir. Anglosakson hukukunun geçerli olduğu ülkelerde, mimarın hazırladığı dokümanlar genel olarak hizmet araçları olarak kabul edilirler ve mimar bu dokümanların sahipliğini korurken, işveren yapıyı inşa etmek için, sözleşme ile, bu dokümanları kullanmak üzere yalnızca ruhsata sahip olur. Napolyon Yasalarını temel alan ülkelerde, mimarın hazırladığı dokümanlar, sözleşmenin sona ermesinden sonra işverenin mülkü olur. Mimar, sözleşme gereği dokümanları işverene teslim etmek zorundadır. Bu durum fikri mülkiyet üzerinde farklılık yaratır: Anglosakson hukukunun geçerli olduğu ülkelerde mimarlar hazırladıkları belgelerin fikri ve fiili mülkiyetinin her ikisine de sahipken, Napolyon Yasalarını temel alan ülkelerde mimarlar yalnızca dokümanların fikri mülkiyetine sahiptirler, dokümanların fiili sahibi ise işverendir.

7. UIA üye kesimleri arasında işbirliği

Her UIA üye kesimi, ülkesinin vatandaşı olan veya ülkesinde ikamet etmekte olan bir fikri

mülkiyet sahibinin, diğher herhangi bir ÷lkede, bu kılavuzda söz konusu olan yasa ve kuralları ihlal eden bir uygulama içinde olduğunu gösterecek nedenlere sahip olan ve görüşme talebinde bulunan bu ÷lkenin UIA üye kesimi ile görüşmeye girecektir. Çağrı yapılan UIA üye kesimi, talepte bulunan UIA üye kesimi ile anlayış birliğı içinde, çağrıya tam bir uyum göstermek ve danışma toplantıları için uygun olanak yaratmak durumundadır. Ayrıca, konuyla ilgili, kamuoyuna açık, kişiyeye özel olmayan, bilgi sağlamak konusunda işbirliğı yapmakla da yükümlü olacaktır.

8. Zararlar

Yasal merciler, telif hakkını bilerek ihlal eden bir kimsenin, telif hakkını elinde tutana uygun bir tazminat ödemesini emretme yetkisine sahip olmalıdır.

9. Kurumsal Düzenlemeler; Son Hükümler

UIA, bu kılavuzun ve özellikle UIA üye kesimlerinin bu belgede ifade edilen yükümlülüklerine uyumunun yürütülmesini düzenleyecek ve UIA üye kesimlerine fikri mülkiyet haklarının değışik yönlerini ilgilendiren konularda görüş bildirme fırsatı sağlayacaktır. UIA, üye kesimler tarafından kendisine verilmiş bulunan benzeri diğher sorumlulukları da yerine getirecek; özellikle anlaşmazlıkları çözüme yöntemleri kapsamında kendisinden talep edilecek desteğı sağlayacaktır. UIA üye kesimleri, fikri mülkiyet haklarını ihlal eden uluslararası mal ticaretini ortadan kaldırma doğrultusunda birbirleriyle işbirliğı yapmayı kabul ederler.

Fikri Mülkiyet ve Telif Hakkı Tasarısı Yazım Kurulu Üyeleri

Dr. Tillman Prinz, Başkan (Almanya)

Isabelle Moreau (Fransa)

Michael Peck (Avustralya)

Carl Sapers (ABD)